

ČO JE POZNANIE?

KEITH LEHRER: *Theory of Knowledge*. London, Routledge, 1995, 212 s.

Čitateľovi, ktorý aspoň občas listuje v katalógoch popredných svetových vydavateľstiev filozofickej literatúry (Oxford Press, Blackwell Press, Routledge) alebo v špičkových filozofických časopisoch, nie je meno K. Lehrera neznáme. Autor sa radí k významným analytickým filozofom a svoj intelektuálny záujem delí medzi epistemológiu, metafyziku a filozofiu mysle.

Theory of Knowledge (Teória poznania) je prepracovanou rozšírenou verzou jeho staršej práce *Knowledge*. Ide o dielo, ktoré čitateľa brilantne uvádza do zložitej a diferencovanej problematiky poznania pomocou tradičnej aj súčasnej optiky. Vychádzajú z vymedzenia poznania ako pravdivého a zdôvodneného presvedčenia, Lehrer explikuje a objašňuje pojmy pravdy, akceptácie, presvedčenia (belief) a rozoberá podmienky poznania so zreteľom na rôzne koncepcie zdôvodňovania (justification). Čitateľ získa prehľad o fundacionalistickej, koherenčnej, externalistickej, internalistickej a najnovšej reliabilistickej a kauzálnej epistemológii.

Hoci v recenzii nemožno podať úplný prehľad a kompletný výpočet tematizovaných problémov, naznačíme aspoň hlavné tematické zameranie jednotlivých kapitol. V prvej kapitole *The Analysis of Knowledge* (Analýza poznania, s. 1-20) sa skúma otázka Čo je poznanie?, pričom sa rozlišuje medzi rôznymi významami "poznania", lebo teória poznania nie je totožná so sémantickou koncepciou epistemických termínov, ale je teóriou analyzujúcou podmienky, ktoré musia byť splnené, aby osoba X niečo poznala. Lehrer dôvodí, že mať informáciu nie je rovnocenné s poznaním, a podrobne argumentuje v súvislosti s tzv. Gettierovým problémom, v ktorom ide o spochybnenie poznania ako zdôvodneného, pravdivého presvedčenia. V druhej kapitole *Truth and Acceptance* (Pravda a akceptácia, s. 20-38) Lehrer rozvíja problematiku pravdy a akceptovania ako nevyhnutných podmienok poznania. Akceptovanie charakterizuje ako špecifický mentálny stav, ktorý plní zvláštnu funkcionálnu úlohu v myslení, pri inferencii a v činnosti.

Počínajúc tretou kapitolou *The Foundation Theory: Infallible Foundationalism* (Fundacionalistická teória: nespochybniteľný fundacionalizmus, s. 39-62) sa tematizuje problematika zdôvodňovania, ako ju predkladajú jednotlivé epistemológie. Jadro fundacionalizmu možno formulovať v tvrdení, že jestvujú základné presvedčenia, ktoré sú sebazdôvodňujúce a slúžia ako garancia pravdivosti iných presvedčení. Lehrer sa pri výklade fallibilistickej aj infallibilistickej fundacionalistickej koncepcie zameriava na dve otázky: 1. či jestvujú základné presvedčenia a ako ich fundacionalistické teórie dokážu prezentovať; 2. ako tieto základné presvedčenia garantujú pravdivosť iných presvedčení. Podľa Lehrera je požiadavka nepochybných základov nesplniteľná, hoci

pripúšťa, že idea budovania poznania z množiny istých východiskových sebazdôvodňujúcich presvedčení zohrala v rozvoji teórie poznania produktívnu úlohu.

Modifikovanou podobnou verziou fundacionalizmu, tzv. fallibilistickou, ktorá v zdôvodňovaní (justification) síce nevidí záruku pravdivosti, ale akceptuje istú koreláciu s pravdivosťou, sa zaoberá štvrtá kapitola *Fallible Foundations* (Spochybniteľné základy, s. 63-86). Alternatívu k fundacionalistickej koncepcii zdôvodňovania predstavuje koherenčná teória, podľa ktorej je justifikácia - zdôvodňovanie recipročnou reláciou koherencie medzi presvedčeniami. Jej obsírnou interpretáciu s dôrazom na explikáciu koherencie v zmysle implikácie a explanácie a jednotlivé verzie tohto chápania koherencie u jednotlivých protagonistov podáva piata časť knihy *The Explanatory Coherence Theory* (Explančná teória koherencie, s. 87-111). K nesporným prednostiam Lehrerovej knihy koncipovanej tak, že môže plniť aj funkciu skvelej učebnice, patrí to, že autor nefavorizuje vlastnú teóriu: čitateľ sa rýchlo presvedčí, že Lehrer zastáva koherenčnú teóriu poznania a zdôvodňovania, pričom nepopiera prednosti iných koncepcií. Z tohto aspektu je vlastným ťažiskom práce šiesta kapitola *Internal Coherence and Personal Justification* (Interná koherencia a osobné zdôvodnenie, s. 112-131). Pre Lehrera je kľúčovým pojmom akceptácia (acceptance). V súvislosti s akceptáciou sa analyzuje pojem reasonableness (racionálnosti), pričom Lehrer dôvodí, že k tradičným podmienkam presvedčenia (koherencia, explanácia, jednoduchosť, informatívna nasýtenosť) treba pridať akceptáciu. Zdôvodňovanie Lehrer interpretuje ako zdôvodňovaciu hru medzi skeptikom a argumentáciou jeho oponenta. Racionalitu skúma na jednej strane v spojitosti s koncepciou očakávanej užitočnosti a s paradoxom lotérie na strane druhej (126-129). V závere formuluje prednosti pojmu pravdy pri konštruovaní zdôvodňovania.

Čitateľ nájde v siedmej kapitole *Coherence, Truth, and Undefeated Justification* (Koherencia, pravda a nevyvrátené zdôvodnenie, s. 132-153) analýzy Gettierovho problému, kritiku Davidsonovho princípu charity, otázku, ako sa presvedčenie transformuje na poznanie zdrojov informácií (vnímanie, pamäť, introspekcia), definíciu tzv. undefeated justification (nevyvráteného zdôvodnenia), charakteristiku poznania ako nevyvráteného zdôvodnenia. Námietskami voči interpretácii poznania a jej kritike sa Lehrer venuje z hľadiska externalizmu a naturalistickej epistemológie v ôsmej kapitole *Externalism and Epistemology Naturalized* (Externalizmus a naturalistická epistemológia, s. 153-175). Lehrer si všima najmä externalistické koncepcie, ktoré problematizujú skutočnosť, že pre poznanie je nevyhnutné zdôvodňovanie. Proti externalizmu sa uplatňuje hlavne argument, že možno mať informáciu bez toho, aby sme mali poznanie. Podrobne sa rozoberá problematika kauzálnej relácie, reliabilita a hra zdôvodňovania, pričom v závere kapitoly Lehrer sumarizuje silné stránky externalizmu, fundacionalizmu a koherenčnej teórie a pokúša sa ich v svojej koherenčnej koncepcii zdôvodňovania zosúladiť - okrem iného aj prostredníctvom princípu našej vierohodnosti (trustworthiness).

Záver knihy je venovaný skepticizmu. Lehrer si všima jeho hlavnú tézu, že ľudia často akceptujú to, čo je nepravdivé, a ak sa stane, že to, čo akceptujú, je pravdivé, vždy tu bola možnosť, že sa mýlili. Lehrer oceňuje heuristický prínos skepticizmu, ktorý rozličným spôsobom rozvádza danú premisu.

Okrem deviatich kapitol, detailne problémovo štruktúrovaných, indexu, poznámok a bibliografie treba oceniť skutočnosť, že za každou kapitolou uvádza autor literatúru k rozoberanej téme. Napriek zložitým problémom, ktoré kniha tematizuje, je napísaná prístupnou formou a navyše prítiahlivým štýlom.

Hoci teória poznania patrí v domácom kontexte k silnejšie zastúpenému filozofickému odboru, jej možnosti nadviazať problémovo, tematicky aj terminologicky na teóriu poznania, ktorá sa už celé epochy pestuje vo svete, sú pomerne skromné. Chýba literatúra, ktorá by slúžila ako učebný text moderných epistemologických problémov a riešení. Lehrerova kniha by túto citeľnú medzeru mohla užitočne a na vysokej profesionálnej úrovni zaplniť. Hoci si nerobím ilúzie, že informačné vákuum, pokiaľ ide o problémy súčasnej, najmä analytickej teórie poznania a jej rozvíjanie, možno ľahko prekonať, predsa je len lepšie začať neskoro než nikdy. Slovenský preklad práce *The Theory of Knowledge* by splnil funkciu sprievodcu v labyrinte epistemologických tém, problémov a riešení, tak tradičných, ako aj vyslovene moderných.

Tatiana Sedová

PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR